

ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРА, СУСПІЛЬСТВО

УДК 130.2

ОЛЕКСІЙ БІЛИК (кандидат філософських наук, доцент,
докторант ХНУ ім. В.Каразіна)

МІФІЧНА СИМВОЛІКА В ФІЛОСОФСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ АЛЬБЕРА КАМЮ І ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

В ХХ столітті в філософській літературі міфи використовувались часто, але епізодично і не мали особливого значення. Однак були кілька відомих філософів цього періоду, в творах яких міфи відігравали важливу роль. Серед них ми виділимо Альбера Камю і Хосе Ортегу-і-Гасета. Якщо ігнорувати міфи в їх творах, все значення творів цих філософів буде сприйматись неправильно. У використанні міфів цими філософами є певні відмінності. У Ортеги міф більше вплетений в саму тканину його міркувань. Тому в його творах міф не настільки помітний неуважним читачам. А в творах Камю міф був більше на поверхні. Тому його просто неможливо не помітити. І найбільш відомим є «Міф про Сізіфа». В цьому творі якби не було міфа, не було б навіть самого твору, адже цей стародавній міф визначив напрям міркувань Камю.

Ключові слова: міф, філософія, А. Камю, Х. Ортега-і-Гасет.

Алексей Билык МИФИЧЕСКАЯ СИМВОЛИКА В ФИЛОСОФСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ХХ ВЕКА НА ПРИМЕРЕ АЛЬБЕРА КАМЮ И ХОСЕ ОРТЕГИ-И-ГАССЕТА В ХХ столетии в философской литературе мифы использовались часто, но эпизодически и не имели особого значения. Однако было несколько философов, в трудах которых мифы имели большое значение. Среди них выделим Альбера Камю и Хосе Ортега-и-Гасета. Если игнорировать мифы в их работах, все значение работ этих философов будет восприниматься неправильно. В использовании мифов этими философами есть некоторые отличия. У Ортеги миф более вплетен в саму ткань его размышлений, поэтому не настолько заметен невнимательным читателям. А в работах Камю миф был больше на поверхности, поэтому его невозможно не заметить. И наиболее известным является «Миф о Сизифе». В этом произведении если бы не было мифа, не было бы самого произведения, так как этот древний миф определил направление размышлений Камю.

Ключевые слова: миф, философия, А. Камю, Х. Ортега-и-Гассет.

Olexiy Bilyk MYTHOLOGICAL SYMBOLISM IN THE PHILOSOPHICAL TEXTS OF THE 20TH CENTURY (ALBERT CAMUS AND JOSE ORTEGA Y GASSET) In the 20th century in philosophical literature myths were used often but episodically and they didn't have especial meaning. However, there were some famous philosophers of this period in whose works myths played the important role. Among them we can name Albert Camus and Jose Ortega y Gasset. If to ignore myths in their works, all meaning of these works will be perceived in a wrong way. There are certain differences in the using of myths by these philosophers. In Ortega's works the myth is weaved to the fabric of his thinkings, therefore it isn't so much noticed by inattentive readers. And in Camus' works myth was more at the surface. Therefore it is impossible not to notice it. And the most famous is "Le Mythe de Sisyphé". If there wasn't the myth in this work, there wouldn't be the work because this ancient myth defined Camus' direction of thinkings.

Key words: myth, philosophy, A. Camus, J. Ortega y Gasset.

В наш час слово «міф» досить часто може використовуватись навіть в неправильних, або в невласливих йому значеннях. Тому для того, щоб робити у використанні слова «міф» поменше помилок, найбільш правильним буде згадати в першу чергу про те, що початково міфами мешканці Стародавньої Греції могли називати тільки якісь священні для них оповідання.

Однак вже стародавні греки, а потім стародавні римляни почали позначати за допомогою слова «міф» також всі ті оповідання, які були не менш священними, ніж давньогрецькі міфи, проте не для самих мешканців Стародавньої Греції, а потім також і для мешканців стародавнього Риму, які свого часу цілковито ототожнили власні священні оповідання з давньогрецькими міфами, а для якихось інших народів Стародавнього Світу.

Тому античні письменники могли писати, зокрема, про міфи єгипетські (Orig. Contr. Cels., I, 12; I, 23; Plut. De amor.; Plut. De Is., 44; 54; Simpl. In De cael., II, 13, 294 a 28), римські (Macr. In Somn. Scipio, I, X, 2), малоазійські, перські (Orig. Contr. Cels., I, 12), халдейські, фінікійські, фракійські, сірійські (Orig. Contr. Cels., I, 12) та індійські (Orig. Contr. Cels., I, 12). Пізніше слово «міф» було поступово поширене на усі священні оповідання усіх без винятку народів.

Давно вже філософам стало зрозуміло: все, що існує в нашому світі, повинно мати обов'язково якусь свою форму, оскільки зовсім без форми ніщо в нашому світі просто не змогло б існувати, а також те, що таку форму здебільшого цілком успішно можна визначати та досліджувати. На таку особливість всього земного буття звернув увагу вже Арістотель.

Оскільки в нашому світі ніщо не могло б існувати без усякої форми, немає нічого дивного також і в тому, щоб окремо виділяти питання про особливості форми філософії або ж навіть про можливості існування багатьох різних форм філософії. І протягом історії філософії усіх її форм дійсно було досить багато.

Можна помітити, що основні форми філософії в багатьох випадках були такими ж самими, що і добре відомі літературні жанри. Основною причиною цього було те, що філософія у всі часи переважно і найбільше існувала у вигляді філософської літератури.

На те, що можуть існувати різні форми філософії, звернули увагу вже давньогрецькі філософи. Плутарх, зокрема, стверджував, що філософствувати можна і мовчки, і в грі, і навіть в глузуваннях (Plut. Quaest. conv., I, 1, 3); адже, на його думку, якщо найбільшою несправедливістю, як це було сказано у Платона, є, не будучи справедливим, мати вигляд справедливого (Plat. Rep., II, 361 a), то, з іншого боку, найвищою мудрістю є, як вважав Плутарх, досягати за допомогою жартів серйозної мети, а також філософствувати, не маючи вигляд філософствующого (Plut. Quaest. conv., I, 1, 3).

Міф також міг досить часто використовуватись в якості однієї з важливих форм філософії. Плутарх, наприклад, говорив про методи, які застосовувались в діалозі «Сімпозион» Платона, як про захоплення співбесідників Сократа міфами, прикладами та порівняннями навіть в тих випадках, коли мова йшла про божественне (Plut. Quaest. conv., I, 1, 4).

Тому у відомих творах філософської літератури можна знайти майже усі сюжети з тих, які були поширеними також свого часу і в стародавніх міфах. Очевидно, що таке явище свідчить про виняткову важливість ролі міфів для філософії. Проте, з іншого боку, це зовсім не означає, що будь-який міф потрібно вважати філософією.

Зрозуміло, що стародавні міфи могли викликати інтерес у філософів з зовсім різних причин. Серед інших причин виникнення інтересу філософів до міфів варто згадати також і те, що міфи в багатьох випадках могли розумітись, і не одними тільки філософами, але й багатьма іншими людьми, а серед них також і відомими поетами, здебільшого не буквально, а переважно символічно.

Інакше кажучи, значна частина сюжетів із стародавніх міфів цілком могли відігравати роль насамперед своєрідних символів, зокрема також і символів

філософського характеру. Іноді в філософії міфи були здатні перетворюватись на справжні символи в буквальному значенні цього слова.

В багатьох таких випадках мова йде в першу чергу про символічне розуміння ритуальних міфів, і тільки потім вже про якісь інших міфів, як числових, календарних, або небесних, наприклад. В зв'язку з цим, в філософській літературі з'явилися також відповідного роду символи.

Можна помітити, що значна частина сучасних авторів досить часто виявляє особливу схильність символічне пояснення міфів в давньогрецькій філософії приписувати вже тільки представникам Стої, відмовляючи у цьому більш раннім, ніж стоїки, філософам Стародавньої Греції. Причиною цього, скоріш за все, може бути те, що більшість з цих авторів продовжують, всупереч усім відомим історичним фактам, вірити в існування загального прогресу, стверджуючи, що якісь ідеї можуть з'явитись тільки за певних історичних умов, тобто тоді тільки фактично, коли це заманеться цим сучасним авторам.

Проте цілком зрозуміло, що виняткове приписування застосування символічних пояснень міфів тільки стоїкам не може бути нічим іншим, як очевидною помилкою, оскільки традиція символічного пояснення міфів у філософії була дуже й дуже давньою і символічні пояснення міфів були властиві вже для досократиків, про що було досить чітко показано Діогеном Лаєртієм на прикладі вчення Емпедокла про чотири елементи природи (Diog. Laert., VIII, 76).

Крім того, філософи рано почали символічно використовувати різні міфи також з тієї причини, що філософам взагалі досить часто властиво висловлюватись саме символічно. Так, наприклад, Порфірій стверджував про Піфагора, що той, бесідуючи з своїми слухачами, наставляв їх або дискурсивно, або символічно (Porph. Vith. Pyth., 36). Щоправда, заради справедливості потрібно визнати, що піфагорійські символи, про які писав Порфірій і які він мав на увазі в цьому випадку, не завжди і не обов'язково повинні були мати безпосереднє відношення до справжніх міфів, хоч в певних випадках зв'язок між ними був дійсно.

Використання міфів в філософії з самого початку було безпосередньо пов'язане з різними порівняннями, які були надзвичайно поширені у всій філософії доби античності. Можна помітити також, що в порівняннях, які були поширені в античних, та й не в одних тільки в античних, філософських творах, використовувались в багатьох випадках якісь усім відомі на той час міфи або якісь епізоди з усім відомих міфів.

Перший час після того, як філософія вже виникла в Стародавній Греції, такого роду порівняння могли майже вичерпувати її собою. В усякому випадку саме таке враження виникає при вивченні того, що залишилось від творів ранніх давньогрецьких філософів. Такі порівняння робили міркування філософів, які використовували порівняння, більш зрозумілими, особливо для людей, які були надто далекими від філософії.

Однак навіть найбільш відомі з міфів Стародавньої Греції потрібно було пояснювати. Тим більше це стосується міфів взагалі маловідомих, або ж таких міфів, які були поширені тільки в окремих регіонах Стародавньої Греції і тому найчастіше залишались надто маловідомими за межами цих регіонів.

Крім того, існувала ще одна дуже важлива причина необхідності пояснювати міфи – справжнє значення багатьох міфів було відоме тільки тим, хто пройшли спеціальні ритуали посвячення. Всім іншим, тобто тим, хто посвячення не проходили, справжнє значення цих міфів було заборонено повідомляти.

В двадцятому столітті в філософській літературі міфи та міфічні епізоди використовувались досить часто. Проте потрібно визнати, що найчастіше в цей час міфи використовувались в творах філософів досить таки епізодично і здебільшого не мали, з цієї причини, особливого значення.

Разом з тим, були кілька відомих філософів також і двадцятого століття, в творах яких міфи відігравали дуже важливу роль. Серед цих філософів особливо потрібно виділити Альбера Камю та Хосе Ортегу-і-Гассета.

Адже саме в їх творах міфи відіграють настільки важливу роль, що якщо використання цих міфів ігнорувати, все значення творів цих філософів буде сприйматись взагалі неправильно. Тому на ці міфи потрібно звернути особливу увагу.

Найбільш відомим міфом в творах Камю був його «Міф про Сізіфа» [1]. В цьому творі якби не було міфу, то не було б навіть і самого твору, адже використання цього стародавнього міфу визначило весь напрям міркувань Камю в його творі.

Проте Камю надто своєрідно поставився до справжніх давньогрецьких міфів, персонажем яких був Сізіф. Він переповів тільки деякі з міфічних сюжетів, які стосувались Сізіфа.

Так, Камю згадав про те, що Сізіф відкрив річковому богу Асопосу, що його дочку Егіну викрав Зевс за умови, що Асопос дасть воду в збудоване Сізіфом місто Ефіра [1].

Особливо яскраво Камю зміг переповісти сюжет, коли Сізіф, вже потрапивши в світ мертвих, обманув богів і повернувся в світ живих, так що боги знову змушені були посилати за Сізіфом, на цей раз вже Хермеса [1].

Крім того, і це було головним в творі Камю, він детально описав те, як боги покарали після смерті Сізіфа, змусивши його викочувати на гору камінь, який весь час скочується вниз, і вічно повторювати цю роботу [1].

Саме цей епізод з каменем Сізіфа був найбільш важливим для Камю. Адже Камю хотів би, щоб в Сізіфі всі бачили тільки богоборця і пролетаря богів [1]. Тут вже Камю нічим не обмежував свою фантазію. Він навів зізнався в тому, що сам по собі міф про Сізіфа не має для нього особливого значення – міфи, за словами Камю, потрібні тільки для того, щоб розбурхувати уяву [1].

Проте Камю нічого не згадав про інші дії Сізіфа, які стародавні греки вважали не менш заслуговуючими на посмертне покарання. Так, в творі Камю нічого не було сказано про те, що Сізіф, який ненавидів свого брата Салмоневса, звернувся до оракула Аполлона з запитанням, як можна знищити свого брата; отримавши відповідь, що Салмоневса можуть вбити тільки діти його дочки Тіро, якщо вони будуть народжені від Сізіфа, він звабив Тіро і у них народилось двоє близнюків; отримавши такий же оракул, Тіро, щоб врятувати батька, змушена була вбити своїх дітей від Сізіфа (Hug., 60).

Так само Камю нічого не згадав про те, що Сізіф нападав на подорожніх і вбивав їх, придавлюючи величезним каменем (Schol. Stat. Theb., II, 380). Але ж можна помітити, що саме цей прижиттєвий камінь Сісіфоса і був прообразом того каменя, який став його посмертним покаранням.

Будучи досить щирою в своїх міркуваннях людиною, Камю навіть зізнався в своєму творі, що перед ним, як перед всяким, хто відкрив абсурд людського існування, завжди поставала спокуса написати підручник щастя – про можливість щастя в світі абсурду [1]. Власне, цілком очевидно, що його твір, офіційно присвячений міфам про Сізіфа, і був написаний саме з такої метою і з такою претензією.

Не викликає сумнівів, що Камю надто вибірково переповів міфи про Сізіфа з метою зобразити його винятково позитивним міфічним персонажем, покарання якого богами викликало б співчуття тільки до Сізіфа, а не до його жертв. І такий надто вибірково метод Камю зробив його твір, присвячений Сізіфу, надмірно однобічним та тенденційним.

Ортега-і-Гассет звертався до міфів тому, що від протиставляв роман як жанр літератури епосу і міфу, які він ототожнював значною мірою. Говорячи про особливості епосу як жанру літератури, Ортега-і-Гассет для більшої зрозумілості своїх міркувань звернувся до порівнянь за допомогою тих міфів, які використовувались у відомих творах Хомероса.

При цьому Ортега-і-Гассет висловлював переконання, що світ Ахіллевса та Агамемнона ніколи не може зімкнутись з нашим існуванням, оскільки темою епосу є минуле як минуле і епос розповідає про світ, який був колись, а потім минув, про міфічний час, стародавність якого неспівмірна з будь-якою старовиною [2, р. 365-400].

На думку Ортеги-і-Гассета, епічне минуле відкидає будь-яку ідею сучасності: варто нам напружити пам'ять в надії досягти його, як воно поскаче швидше від коней Діомедеса, тримаючись від нас на вічній, завжди незмінній відстані [2, р. 365-400].

Ортега-і-Гассет висловлював переконання також в тому, що Ахіллевс знаходиться від нас на такій же відстані, як він знаходився від Платона¹ [2, р. 365-400].

Для того, щоб пояснити своє міркування стосовно виникнення роману як жанру, Ортега-і-Гассет звертається до одного відомого епізоду з твору Сервантеса – бою дон Кіхоте проти вітряків: на полі Монтель дон Кіхоте і Санчо Панса помічають як крутяться крила вітряків Кріптани; для дон Кіхоте ці вітряки – Гігантес² [2, р. 365-400].

На думку Ортеги-і-Гассета, якщо ставлення дон Кіхоте до вітряків як до Гігантес просто пояснювати тільки його відомим божевіллям, це не допоможе розв'язати проблему виникнення міфічних образів, оскільки, як був переконаний Ортега-і-Гассет, людство загалом подібно до того, як це зробив дон Кіхоте, колись прийшло до ідеї Гігантес [2, р. 365-400].

Ортега-і-Гассет пояснював виникнення ідеї Гігантес як ідеалізацію звичайних речей. В крилах вітряків Кріптани в творі Сервантеса він вбачав натяк на руки Бріаревса³ [2, р. 365-400].

Висновки. Використання міфів в ролі символів відіграло важливу роль як у Хосе Ортеги-і-Гассета, так і у Альбера Камю, однак можна помітити, що у використанні міфів

---

¹ Дійсно, достатньо почитати філософські діалоги Платона, щоб побачити, що вже він досить мало розумів особливості природи найдавніших міфів. Те, що деякі з особливостей міфів були незрозумілими для Платона, а також для його сучасників, видно з його міркувань на тему, якими повинні і не повинні бути правильні міфи (Plat. Rep., II, 377 b-III, 392 a). Платон, на думку Ауреліуса Аугустінуса (Aug. De civ. Dei., II, 14), вимагав, зображаючи ідеальну державу, вигнання поетів (Plat. Rep., X, 607 b-608 b) саме з причини нерозуміння ними найдавніших міфів. Мова йде про те, що Платон був схильний звинувачувати Гомера, що той в своїх творах наговорив про богів багато невідповідного.

² Ге [земля] (Hes. Theog., 185-186; Apollod., I, 6, 2) з крапель крові Урана [неба], кастрованого його сином Кроносом під час боротьби за владу над світом (Hes. Theog., 183-184), породила змієногих Гігантес (Apollod., I, 6, 1): Порфіріона (Apollod., I, 6, 1), Алкіоневса (Apollod., I, 6, 1), Ефіальтеса (Apollod., I, 6, 1-2), Еврітоса (Apollod., I, 6, 1-2), Клітіуса (Apollod., I, 6, 1-2), Мімаса (Apollod., I, 6, 1-2), Енкеладеса (Apollod., I, 6, 1-2), Палласа (Apollod., I, 6, 1-2), Поліботеса (Apollod., I, 6, 1-2), Хіпполітоса (Apollod., I, 6, 1-2), Гратіона (Apollod., I, 6, 1-2), Агріуса (Apollod., I, 6, 1-2), Тоона (Apollod., I, 6, 1-2); ці Гігантес в міфах були величезні та дуже сильні (Apollod., I, 6, 1; Hes. Theog., 185-186).

³ В давньогрецьких міфах Бріаревс був одним з Хекатонхейрес, у кожного з яких було по п'ятдесят голів і по сто рук (Hes. Theog., 147-153). Хекатонхейрес також були народжені Ге, як і Гігантес, щоправда від самого Ураноса (Hes. Theog., 147-153), а не від крапель його крові (Hes. Theog., 183-186; Apollod., I, 6, 2); однак, на відміну від Гігантес, які воювали проти богів Олімпу (Apollod., I, 6, 1-2) і олімпійські боги їх подолали тільки з допомогою Хераклеса (Apollod., I, 6, 1-2), Хекатонхейрес допомагали богам Олімпу, зокрема під час боротьби олімпійських богів проти Тітанес за владу над світом – боги Олімпу змогли подолати Тітанес тільки завдяки силі Хекатонхейрес (Hes. Theog., 626-673). Саме Бріаревса Егеона Фетіс покликала на допомогу Зевсу, коли підняли заколот на цей раз олімпійські боги Хера, Посейдон і Афена. Бріаревс Егеон, покликаний Фетіс, обмежився тільки тим, що сів біля Зевса і боги-заколотники, злякавшись жадливого вигляду Бріаревса Егеона, відступили від Зевса (Hom. Il., I, 396-406).

цими двома відомими філософами були також певні суттєві відмінності. У Ортеги-і-Гассета міфи були більше вплетені в саму тканину його міркувань. Тому в його творах неуважним читачам ці міфи та їх використання можуть бути не настільки помітними, як у Камю і про них згадують порівняно мало. А в творах Камю міфи, а також методи їх використання були більше назовні. Тому міфи в його творах просто неможливо не помітити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Camus A. Le Mythe de Sisyphe. Essay sur l'absurde. – Paris: Gallimard, 1942;
2. Jose Ortega y Gasset. Meditaciones del Quijote. Meditacion primera // Obras completas, v. 1, Madrid, 1953.